

біжні бестселери, так і власні українські видання. Упродовж останніх двох років в Україні з'явилося 56 видань такого типу. Лідером за кількістю біографічних книжок на ринку є видавництва «КМ-Букс», «Наш формат» та «Видавництво Старого Лева». За оригінальністю переважають власні україномовні видання, за авторством лідирують біографічні книги, за стилем та складністю написання на першому місці є науково-популярні біографії.

Під час дослідження ми виявили, що на нашому книжковому ринку бракує біографічних видань про видатних спортсменів, музикантів, художників, науковців тощо. Більшість книжок такого жанру фокусує увагу на відомих письменниках, політиках, історичних та громадських діячах, що, на нашу думку, є досить обмеженою тематикою. Необхідно розширювати розмаїття біографічної літератури для залучення більшої кількості читачів з різними смаками.

Таким чином, вивчення ринку біографічної літератури в Україні тільки починається. Попереду — більш глибокий аналіз зарубіжного ринку та світових тенденцій, проведення редакторського аналізу конкретних українських видань, створення наукової класифікації та формування основних вимог до видавничої підготовки біографічних книг.

Анастасія Єфремова

ВІМЕЛЬБУХИ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ РІЗНОВИД КНИЖКИ-КАРТИНКИ

Досліджено вімельбухи як особливий різновид ужитково-розвивальних книжок-картинок для дітей, систематизовано їхні специфічні особливості та визначено практичне значення у розвитку навичок і вмій дитини. Проаналізовано представленість вімельбухів на українському книжковому ринку, визначено перспективи розвитку та розширення цього сегмента книжкового ринку.

Ключові слова: *вімельбух, книжка-картинка, дитячі видання, український книжковий ринок.*

Исследовано вимельбухи как особую разновидность прикладных и развивающих книжек-картинок для детей, систематизированы их специфические особенности и определено практическое значение в

развитии навыков и умений ребенка. Проанализирована представленность вимельбухов на украинском книжном рынке, определены перспективы развития и расширения этого сегмента книжного рынка.

Ключевые слова: вимельбух, книжка-картинка, детские издания, украинский книжный рынок.

Wimmelbuchs as a peculiar type of applied and developing pictorial books for children have been studied, their peculiarities have been systematized, as well as their applied significance for development of skills and abilities of a child has been defined. A representation of Wimmelbuchs on the Ukrainian book market has been analyzed and perspectives for development of this segment of the book market have been determined.

Key words: *Wimmelbuch, pictorial book, children's editions, the Ukrainian book market.*

Одна зі сучасних світових тенденцій книговидання — переважання візуальної інформації над вербальною. Особливо виразно вона намітилася серед видань дитячої літератури, де останніми роками спостерігається значний попит на книжки-картинки. Щорічні міжнародні книжкові заходи, такі як Франкфуртський і Лейпцизький книжкові ярмарки, а також Болонський міжнародний ярмарок дитячої книги, досить показово це засвідчують. Книжки-картинки почали набувати популярності в англомовному світі ще в 60-х рр. минулого століття і вже давно зарекомендували себе в Європі та США, довівши унікальність такого формату, здатного охопити багато жанрів (від книжок-лічилок, книжок-алфавітів до книжок-концептів і книжок-картинок без слів), та ефективність візуальної форми подання інформації.

В Україні ця ніша тривалий час залишалася поза увагою як читачів, так і авторів, видавців, критиків, дослідників дитячої літератури. Більшість, з огляду на малий обсяг тексту в книжках-картинках, серйозно недооцінює їхні можливості в процесі навчання дитини і розвитку її умінь та навичок. Передусім через консерватизм як видавців, так і читачів, а також низку інших причин, серед яких — висока ціна, малі накладки, вузький асортимент та відсутність конкуренції, цей сегмент українського видавничого ринку досі залишається тематично та жанрово незаповненим.

Специфічним різновидом книжок-картинок є вимельбухи, які лише нещодавно з'явилися на українському книжковому ринку.

Дослідженню вімельбухів присвячена чи не єдина на сьогодні ґрунтовна стаття з цієї теми американської дослідниці К. Ремі «Читання як гра. Когнітивний виклик вімельбуха» [12]. На відміну від Європи та США, де вже давно на науковому рівні досліджують синергію вербального тексту та візуальної інформації в дитячих виданнях, публікують огляди книжок-картинок на фахових ресурсах, в Україні немає ґрунтовних досліджень цього сегмента книжкового ринку. Аналіз української ігрової дитячої книжки як різновиду ужитково-розвивальної літератури для дітей представлено в працях Е. Огар «Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки» [4] і К. Касьяненко «Українська ігрова дитяча книжка: витоки, стан, тенденції» [3]. У дослідженнях художньо-технічного оформлення дитячих видань сучасних вітчизняних науковців (З. Партико [5], М. Тимошик [7], В. Шевченко [8] та ін.) книжка-картинка поки що залишається поза увагою. Цим і визначається актуальність здійсненого дослідження.

Для кращого розуміння конструктивних особливостей і призначення вімельбухів доцільно звернутися до передумов виникнення і становлення такого формату книжок. Хоча вімельбухи і вважають специфічним різновидом книжок-картинок, які разом беруть початок від перших ілюстрованих дитячих видань, усе ж вімельбухи розвивалися власним шляхом. Перші вімельбухи у «класичному» розумінні з'явилися в Німеччині. У перекладі з німецької дієслово «wimmeln» означає «роїтися, копошитися, товпитися» [1]. Від цього ще одна їх назва — «книжки, що миготять». Родоначальниками вімельбухів називають двох відомих митців епохи Ренесансу — фламандського художника Пітера Брейгеля-старшого та нідерландського художника Ієронімуса Босха, які відомі своїми деталізованими полотнами, що передають хаотичність у суспільстві та світі загалом. Їхнім послідовником і «батьком вімельбуха» [13] вважають німецького художника Алі Мітгуча, одного з найпопулярніших сучасних німецьких авторів дитячих книг. У 1968 р. художник, використовуючи вже забуті прийоми й техніки німецьких граверів XVI—XVII ст., намалював першу книжку-картинку — «Все навколо у моєму місті» (нім. — Rundherum in meiner Stadt). Саме це видання вважають першим вімельбухом. Ідею створення вімельбуха Мітгучу підказав його знайомий, дитячий психолог Курт

Зельман (Kurt Seelmann) [11]. У 1969 р. за книжку «Все навколо у моєму місті» Мітгуч отримав Німецьку молодіжну літературну премію [10]. У Німеччині його вімельбухи розійшлися накладом понад 5 млн примірників, у світі — понад 3 млн примірників [9].

Книжки Алі Мітгуча являли собою великоформатні видання із деталізованими зображеннями, що змальовували дрібні буденні сцени. Для вімельбухів художник використав т. зв. «кавалерійську перспективу», суть якої полягала в тому, що під час розгляду зображення всі фігури й об'єкти здавалися однаковими за величиною, незалежно від їх розташування, так наче читач сидів верхи на коні. Таку дещо нахилену перспективу Мітгуч називав «демократичною» з огляду на те, що всі фігури на ілюстрації були рівновіддалені й рівнозначні. Відтоді ідея й техніка створення вімельбухів суттєво не змінилися. Тогочасні побоювання видавців, що подібні ілюстрації можуть здатися надто «брудними» й складними, не відповідали дійсності. Вімельбухи швидко стали популярними як серед дітей, так і дорослих та впевнено завоювали світовий книжковий ринок.

Книжки-картинки як особливий різновид книжок для дітей необхідно розглядати не лише як об'єкт літератури загалом і читання зокрема, а й як форму гри. Такі книжки зазвичай орієнтовані на дітей, які ще не вміють читати або лише вчаться, а тому мають бути максимально цікавими і захопливими. Саме такі вимоги висуваються до вімельбухів, які підпадають під умовну категорію «читання як гра» і виконують функцію дидактичного матеріалу, сприяючи розвиткові здібностей дитини.

Щодо терміна «вімельбухи», то під ним розуміємо дитячі ужитково-розвивальні книжки-картинки з деталізованими малюнками і мінімумом текстової інформації (чи взагалі без тексту). Вімельбухи супроводжують дітей від перших років життя до перших років навчання у школі. Однак залежно від складності запропонованих завдань та кількості зображених деталей можуть бути цікавими й корисними і значно старшим дітям. Зазвичай читацькою аудиторією таких видань є діти від 18 місяців до 6 років [12]. Зважаючи на читацьке призначення, видання вімельбухів передбачає посилений контроль та увагу на редакційному і виробничому етапах підготовки. Важливе значення мають багато факторів: кольори, прочитуваність шрифтів, яскравість і насиченість малюнків, зрозумілість

зображуваних сцен тощо. Крім того, автор і редактор мають враховувати специфіку дитячої перцепції [6, с. 339]. Адже лише невдало підібрані кольори можуть негативно позначитися на нервовій системі дитини, посиливши агресію чи викликавши стурбованість. З огляду на це дуже важливо враховувати потреби та можливості реципієнтів.

Серед специфічних особливостей вімельбухів, що відрізняють їх від інших ужитково-розвивальних дитячих видань та роблять незамінними у роботі з дітьми, можемо виділити такі:

- превалювання візуальної інформації над вербальною;
- супровідний характер тексту (або текст взагалі відсутній);
- великий формат видання, найчастіше — in quarto (приблизно 30 см заввишки) або in folio (приблизно 38 см заввишки);
- використання міцного й цупкого паперу, що збільшує термін користування і зменшує зношуваність;
- невеликий обсяг видань, зазвичай від 7 до 15 ілюстрованих розворотів;
- яскраві деталізовані ілюстрації;
- наївно-реалістичні зображення, чіткі лінії, звичні кольори;
- легко впізнавані персонажі й побутові сцени;
- кожен розворот — окрема сцена чи локація;
- заповненість кожного сантиметра простору предметами й героями, які можуть бути задіяні в тій чи іншій історії;
- відсутність єдиного композиційного центру, усі представлені на розворотах об'єкти рівнозначні й рівноцінні;
- можливість вигадувати щоразу нову історію;
- одночасне розгортання всіх можливих сюжетних ліній;
- орієнтованість на родинне читання, сумісне розглядання.

Вімельбухи з огляду на спосіб подання інформації, тобто превалювання візуальної інформації над вербальною, відіграють важливу роль у процесі виховання та розвитку вмінь і навичок дитини, яка ще не навчилася читати чи тільки вчиться. Вімельбухи, пробуджуючи у дітей зацікавлення, заохочують їх робити свій «безтекстовий» світ змістовним. Книжки, сторінки яких переповнені деталями, мають відображати складність світу і вчити дитину, як давати собі раду з цим не надто впорядкованим, часом хаотичним

світом, частиною якого є і вона, та виокремлювати суттєве серед значної кількості речей.

Вімельбухи, крім того, що чи не найкраще підходять для родинного читання, надзвичайно корисні у роботі з дітьми психологів та логопедів. Логопеди активно використовують такі видання, працюючи над виправленням дефектів мови у дітей, а також у дорослих, які перенесли травми чи інсульти. Психологи рекомендують батькам частіше роздивлятися книжки-картинки разом з дітьми, програвати певні ситуації, вигадувати історії. Встановлено, що дитина переносить у вигадану ситуацію ті проблеми, які її найбільше хвилюють. Причому особливе значення мають ті деталі, на які вона звертає увагу найперше. Усе це лише підтверджує, що вімельбухи — видання, призначені передусім для спільного читання, а отже, потребують певної «читацької грамотності» від батьків/учителів/вихователів. Книжки такого формату надають чимало можливостей та форм взаємодії з ними. Обираючи ту чи іншу методику (наприклад пошук деталей, запам'ятовування об'єктів і відтворення з пам'яті їх розташування, вигадування історій, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо), варто враховувати можливості дитини та рівень її сприйняття.

Візуальний складник є важливим інструментом розвитку навичок декодування. Діти вчаться висловлюватися про кольори і техніки, які їм подобаються. Вімельбухи дуже добре тренують пам'ять та стимулюють уяву, оскільки щоразу доводиться вигадувати нові сюжети. Завдяки тому, що текст відсутній чи його мало, такий формат видання розширює лексичний запас, розвиває здатність до тривалої концентрації уваги, вчить виокремлювати важливе серед значної кількості інформації.

Залежно від тематики видання та змістового наповнення, робота з вімельбухами може передбачати таку інтерактивність:

- проходження лабіринтів;
- пошук заданих елементів;
- розгадування загадок;
- простеження певних закономірностей (наприклад зміна пір року чи чергування дня/ночі).

Робота з вімельбухами порівняно з традиційними книжками характеризується значно більшою інтенсивністю та інтерактивніс-

тю. Зазвичай після трьох років діти не тільки читають вімельбухи з дорослими, а й проявляють власну ініціативу. Однак така сильна позиція дитини-читача зовсім не означає усунення компетентного співрозмовника, який виконує багато функцій: виступає мотиватором та помічником чи просто мовчазним спостерігачем. Роль дорослих під час читання вімельбухів не зводиться лише до пошуку різних елементів та акцентування на них уваги дітей. Вони, крім усього, своїми поясненнями, доповненнями, уточненнями мають допомагати дитині структурувати такий значний обсяг візуальної інформації. Дорослі можуть наслідувати тварин, представлених на сторінках книжки, чи розігрувати сценки за ролями. Крім того, надзвичайно важливе не «пасивне» читання, а діалог, реакція дорослих на коментарі дитини. Дитина має відчувати себе рівноправним співучасником читання, навіть якщо читати фактично вона ще не вміє. Якщо дорослі володіють необхідними комунікативними навичками, то така діалогічна робота з вімельбухами позитивно позначається на когнітивному розвитку дитини [12].

На українському книжковому ринку перші вімельбухи почали з'являтися близько десяти років тому, хоча й не позиціонувалися як такі. Серед перших книжок-для-розглядання можна назвати «Першу книгу розумної дитини» (2007) видавництва «Розумна дитина». Одночасно з нею у київському видавництві «Країна Мрій» вийшла книжка, яку сьогодні також можна віднести до вімельбухів, — «Відшукай і порахуй» (2007). У книзі представлено понад 4 000 зображень із величезною кількістю різноманітних речей, які дитина мусить знайти й порахувати. У 2011 р. видавництво підготувало тематичний вімельбух — «Відшукай і порахуй. Новорічне видання», де читачеві пропонують порахувати різноманітні святкові атрибути. У 2014 р. вийшло оновлене видання — «Відшукай і полічи». 2015 р. у видавництві «Апріорі» було випущено вітчизняний вімельбух «Подорож Україною» Ної Кременчуцької, де герої книжки подорожують містами України, а також тематичний вімельбух — «Зимова подорож Україною. Від свята до свята». Першим класичним вімельбухом, виданим в Україні, вважають «Зоопарк! Вімельбух», що вийшов у видавництві «ARTBOOKS PUBLISHING» у 2016 р.

Про дитячі розвивальні книжки-картинки з безліччю деталей як про вімельбухи у вітчизняному книговиданні активно заговорили не так давно. Як засвідчив XXIII Форум видавців у Львові, на сьогодні лише кілька українських видавництв випускають класичні вімельбухи, серед них — «ARTBOOKS PUBLISHING», «Видавництво Старого Лева», «Vivat», «КМ-Букс», «Ранок», а також дитячий магазин-клуб «Читаріум». Йдеться передусім про перекладні видання. Окрім того, серед продукції видавництв «ARTBOOKS» та «Читаріум» представлено багато російськомовних вімельбухів.

Через малу конкуренцію наразі важко говорити про «лідерів» і «аутсайдерів» у цьому сегменті книжкового ринку. Безперечно, на сьогодні найширша та найрізноманітніша пропозиція вімельбухів йде від видавництва «ARTBOOKS». Серед найпопулярніших і найуспішніших вімельбухів на українському книжковому ринку, за даними видавництв, книжковими рейтингами, відгуками читачів, можемо виділити книжки: «П'єр і місто лабіринтів» («Видавництво Старого Лева»), «Рік у лісі» («Видавництво Старого Лева»), «Зоопарк! Вімельбух» («ARTBOOKS») та «Пампушок і Огірочок. Дивовижна подорож навколо світу» («Vivat»).

Видавці відзначають підвищення попиту останніми роками на розвивальні книжки-картинки для дітей. Зацікавлені українські читачі, на диво, дуже обізнані з новинками та світовими бестселерами серед книжок такого формату. Останніми роками вімельбухи активно обговорюють у блогах для дозвілля, на форумах батьків, у соціальних мережах та на спеціалізованих літературно-культурних платформах, таких як «Читомо», «Казкарка», «Буквоїд», книжковий блог «Yakaboo» тощо. Переважно йдеться про читацькі відгуки і рецензії. Ґрунтовних праць на цю тему бракує як у масовій періодиці, так і в наукових виданнях. Окрім того, наразі сегмент дитячої ужитково-розвивальної літератури, який представлений здебільшого перекладними виданнями, не вирізняється жанровою та тематичною різноманітністю, а також позбавлений конкурентної боротьби, хоча й має перспективи розвитку. Асортимент вітчизняних вімельбухів представлений лише виданням «Подорож Україною» і «Зимова подорож Україною. Від свята до свята». Сподіваємося, що вже незабаром зможемо говорити про власне українські вімельбухи, адже на сьогодні в Україні сформувалася досить по-

тужна школа книжкових ілюстраторів, які добре розуміються на світових книжкових тенденціях та вміють адаптувати їх до потреб українського книжкового ринку й українського читача.

Серед головних причин повільного наповнення та розвитку книжкового сегмента вімельбухів можна виокремити:

- відносно високу ціну на вімельбухи (від 120 до 300 грн);
- орієнтованість на чітко визначену вузьку аудиторію;
- незвичність такого формату (особливо книжок-картинок без тексту) для вітчизняного читача.

Пересічному українському читачеві, який звик до іншого формату, книжки-картинки здаються несерйозними. Значною мірою такі упередження пов'язані з відсутністю наукових досліджень та професійної критики в цій сфері. Як відзначає письменниця та дослідниця дитячої літератури О. Луцевська, «попри свої комунікативні та розвивальні функції, книжки-картинки формують візуальну грамотність, уміння відчувати естетику, викликають емпатію» [2]. Книжка-картинка здатна говорити «глобальною» мовою. Її зміст можна інтерпретувати поза будь-якою мовною системою. Однак такі функціональні можливості книжок-картинок відомі не всім.

Таким чином, сегмент вімельбухів, який набуває щораз більшої популярності серед українських читачів, через недостатню увагу вітчизняних видавців, відсутність ґрунтовних досліджень та брак інформаційної підтримки залишається недостатньо розробленим на українському книжковому ринку, проте засвідчує потужний потенціал. Важливо донести до широкого загалу, що книжки такого формату незамінні у когнітивному розвитку дитини і формуванні її умінь і навичок. Вімельбухи пропонують багато можливостей та форм взаємодії — від читання до тренування і розвитку у поєднанні з грою пам'яті, уваги, концентрації. Однак книжки, де візуальне превалює над вербальним, не визнають «пасивного» читання, вони вимагають від дорослого та дитини постійної співпраці, діалогу. З огляду на це важливо розвивати т. зв. «культуру» читання вімельбухів.

Розпочату роботу з дослідження вімельбухів необхідно продовжувати в тісному зв'язку з вивченням культури видання дитячих розвивальних книжок та психології дитини. Отримані дані з досліджуваної проблеми можуть слугувати корисним матеріалом для вивчення видавничої справи і дитячих видань зокрема.

1. Великий німецько-український словник: близько 170 000 слів та словосполучень / уклад. В. Мюллер. — Київ : Чумацький Шлях, 2005. — 792 с.
2. *Івашина А.* Засновниці «Казкарки»: Книжки-картинки для України — новий формат [Електронний ресурс] / Анастасія Івашина // Читомо. — Режим доступу: <http://www.chytomo.com/interview/zasnovnici-kazkarki-knizhki-kartinki-dlya-ukraini-novij-format>.
3. *Касьяненко К. М.* Українська ігрова дитяча книжка: витоки, стан, тенденції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спеціальність 26.00.01 / Касьяненко Кароліна Михайлівна. — Київ : Київський нац. ун-т культури і мистецтв, 2016. — 16 с.
4. *Огар Е.* Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Е. Огар. — Львів : Аз-арт, 2002. — 160 с.
5. *Партико З. В.* Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. — Львів : Афіша, 2006. — 416 с.
6. Редактирование отдельных видов литературы : учебник / под ред. Н. М. Сикорского. — Москва : Книга, 1987. — 396 с.
7. *Тимошик М. С.* Книга для автора, редактора, видавця : практ. посіб. / М. С. Тимошик. — Київ : Наша культура і наука, 2005. — 560 с.
8. *Шевченко В. Е.* Художньо-технічне редагування різновидів текстового матеріалу : текст лекцій / В. Е. Шевченко. — Київ, 2006. — 89 с.
9. Der Vater der Wimmelbücher feiert Geburtstag [Електронний ресурс] // Zeit Online. — Режим доступу: http://blog.zeit.de/kinderzeit/2010/08/20/der-vater-der-wimmelbuecher-feiert-geburtstag_6920.
10. Deutscher Jugendbuchpreis (1956—1980). Deutscher Jugendliteraturpreis (ab 1981) [Електронний ресурс] // Stadtbibliothek Nuernberg. — Режим доступу: https://www.nuernberg.de/imperia/md/stadtbibliothek/dokumente/jugendlitpreis_chrono.pdf.
11. Ois Guade! [Електронний ресурс] // Octopus Magazin. — Режим доступу: <http://octopus-magazin.de/ali-mitgutsch-herzanzuender-rezension>.
12. Rémi Cornelia: Readingas Playing. The Cognitive Challenge of the Wimmelbook. In: Emergent Literacy: Children's Books from 0 to 3. Edited by Bettina Kümmerling-Meibauer. — Amsterdam : John Benjamins, 2010 (Studies in Written Language and Literacy 13). — P. 115—139.
13. «Vater der Wimmelbücher» Ali Mitgutsch Wird 80! [Електронний ресурс] // Ravensburger. — Режим доступу: [tps://www.ravensburger.de/content/wcm/mediadata/PM_80.%20Geburtstag%20Ali%20Mitgutsch_aktualisiert.pdf](https://www.ravensburger.de/content/wcm/mediadata/PM_80.%20Geburtstag%20Ali%20Mitgutsch_aktualisiert.pdf).